

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת מסעי תשע"ט¹

חומר עבירת שפיכות דמים ותיקונה

הגדול יאריך ימים כמו אהרן הכהן, שהיה בן מאה עשרים ושלוש שנים במותו, כמבואר בפרשתנו (במדבר לג, ט), הרוצח צריך לשבת בעיר המקלט עד מות הכהן הגדול. הרוצח עלול אפוא לשבת עשרות שנים בעיר המקלט! התורה מחמירה אפוא מאד בכפרתו של הרוצח. מפקירה את חייו ואת כבודו, והכל בגלל החומרה הנוראה של הריגת נפש מישראל, אף על פי שנעשתה בשגגה.

ההבדל בין שגגת רציחה לשגגת שאר עבירות שבתורה

גם בסוג השגגה החמירה התורה מאד אצל הרוצח. מהו המקרה שמוגדר בתורה כרוצח בשגגה שהתורה חייבה עליו גלות? - אומרת התורה דוגמא: "וְאִשֶּׁר יִבְאֵ אֶת רֵעֵהוּ בַיַּעַר לְחֹטֵב עֵצִים, וַנִּדְחָה יָדוֹ בַּגִּרְזֵן לְכַרֵּת הָעֵץ, וַיִּנְשֵׁל הַבֶּרָזֶל מִן הָעֵץ וַיִּמָּצֵא אֶת רֵעֵהוּ נֶמֶת - הוּא יָנוּס אֶל אַחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה נְחִי" (דברים יט, ה). בגמרא מובאת מחלוקת תנאים, האם הפננה היא שהגרזן עצמו עף מקתו והרג את הנרצח, או שהכונה היא שחתיכה מן העץ המתבקע עפה ופגעה בנרצח (מכות ז, ב). עכ"פ, הרוצח בשגגה באופן זה - "הוא יָנוּס אֶל אַחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה נְחִי".

ומה הדין במלאכת שבת שנעשתה באופן כזה? אדם עסק בחטיבת עצים בגרזן, והברזל או חתיכה מן העץ המתבקע עפו מרשות היחיד לרשות הרבים. האם יתחייב חטאת על כך? ודאי שלא! שכן בשבת, רק שוגג חייב חטאת (כגון ששכח ששבת היום, או שכח שמלאכה זו אסורה בשבת), וזה אינו שוגג אלא מתעסק, כי פָּלַל לא חשב לעשות מלאכה הוצאה. לעומת זאת, ברציחה - חייבה התורה גלות על מעשה כזה, למרות שלא היתה לרוצח שום כוונה לפגוע באדם או בנפש חיה כלשהי!

דוגמא נוספת: אדם רוצה לזרוק חפץ בשבת ממקום למקום, באופן שיש ספק שמא ע"י כך תִּעֲשֶׂה מלאכה; כגון, שהחפץ יפגע בתפוח, והתפוח יפול מן העץ (מלאכת קוצר). הוא מצדו אינו מתכוון להפיל את התפוח, רק לזרוק את החפץ, אבל הוא יודע שע"י זריקתו אפשר שיפול התפוח. האם מותר לו לזרוק את החפץ באופן כזה, או לא? - ההלכה היא שמותר, שכן "דבר שאינו מתכוין - מותר" (רמב"ם הלכות שבת פ"א ה"ה). ומה יהיה הדין לגבי רציחה באופן כזה? האם גם כאן יהיה מותר לאדם לזרוק חפץ ממקום למקום, כאשר יודע לו שיש סכוי שהחפץ יפגע בחברו ויהרגהו, והוא אינו מתכוין לכך? ודאי שלא! הרי זה קרוב להיות רוצח במזיד, ר"ל! אפילו עיר מקלט לא תגן על רוצח כזה! הרי לנו שוב, שהאחריות הנדרשת מן האדם כלפי איסור רציחה, גבוהה הרבה יותר מן האחריות הנדרשת ממנו כלפי חילול שבת. מה הסיבה לכך? מדוע ברציחה מטילה התורה אחריות

גלות - העונש החמור ביותר בתורה על עבירה שנעשתה בשגגה

הקב"ה מצוה את משה רבינו: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, פִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַבְּרִית... וְהִקְרִיתֶם לְכֶם עָרִים, עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לְכֶם, וְנָס שָׂמָּה רֹצֵחַ מִפֶּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה" (במדבר לה, י-יא). למה צריך הרוצח בשגגה לנוס אל עיר המקלט? - בפשטות, כדי להגן על עצמו מפני גואל הדם, כפי שמפורש בפסוק: "וְהָיוּ לְכֶם הָעָרִים לְמִקְלָט מִגְּאֹל" (שם, יב). ואולם, בחז"ל ובראשונים מבואר, ששיבת הרוצח בעיר המקלט לא באה רק כדי להגן עליו מגואל הדם, אלא גם בתורת עונש וכפרה על מעשה הרציחה שעשה² (ע"י גמ' מכות ב, ב; רש"י כתובות לו, ב ד"ה מיתות; תוס' וריטב"א מכות יא, ב ד"ה מידי גלות; רמב"ם הל' רוצח ושמירת הנפש פ"ו ה"ד, ופ"ז ה"ג; חינוך מצוה ת"ו). אמנם בגמרא מבואר שלא הישיבה בעיר המקלט היא שמכפרת לרוצח, אלא מיתת הכהן הגדול היא שמכפרת לו (מכות יא, ב), אך כבר ביארו הראשונים, שאין הכוונה שהגלות לא באה לכפרה כלל, אלא הגלות היא שמכפרת לרוצח על מעשה הרציחה, ומיתת הכהן הגדול היא שמכפרת לו על חובת הגלות ועל מה שהופקר דמו כלפי גואל הדם (תוס' וריטב"א שם)^{3,4}.

והנה, כפרה זו שחייבה התורה את הרוצח, היא הכפרה הקשה ביותר שמצאנו בתורה על עבירה הנעשית בשוגג. אדם שחילל שבת בשוגג, או אפילו עבד עבודה זרה בשוגג, מביא קרבן חטאת, והעון מתכפר לו. הקרבן עולה קצת כסף, אבל בכל זאת, המחיר אינו נורא כל כך. לעומת זאת, "צער הגלות שקול כמעט כצער מיתה"⁵, שנפרד האדם מאוהביו ומארץ מולדתו, ושוכן כל ימיו עם זרים" (חינוך מצוה ת"ו). הרוצח יושב בעיר המקלט כשהוא מנותק ממשפחתו ומידידיו, ואסור לו לצאת משם לשום דבר שבעולם, אפילו לא כדי לעלות לרגל, או לכל דבר מצוה אחר. "אינו יוצא לא לעדות מצוה, ולא לעדות ממון, ולא לעדות נפשות, ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה - אינו יוצא משם"⁶ (משנה מכות יא, ב), ואם יצא - יש רשות לגואל הדם להרגו (דעת ר"ע שם). אם רוצים לכבד אותו בכיבוד כלשהו, אפילו בעליה לתורה ל'שלישי' או ל'שישי' - צריך הרוצח להתבזות ולומר: "רוצח אני! ורק אם רוצים בכל זאת לכבדו, מותר לו לקבל את הכיבוד (משנה שם יב, ב). למרות שמי שמביא חטאת על עבירה בשוגג, התורה חששה לכבודו ודאגה לכך שלא יתפרסם שחטא כלל, ולכן קבעה שמקריבים את החטאת באותו מקום שמקריבים בו את העולה, כדי שלא יכירו בו שמביא קרבן חטאת (סוטה לב, ב), אבל כאן התורה דורשת מהרוצח לבייש את עצמו, לומר שהוא חוטא, וכל זה בכלל הכפרה, כי צריך כפרה גדולה על שאיבד נפש מישראל. כמה זמן זה כך? - עד מות הכהן הגדול. גם אם הכהן

מורחק ממשפחתו, לא בא לשום שמחה משפחתית, לא לבר מצוה, לא לחתונה, לא לשלש רגלים, עד מות הכהן הגדול. ומה עם שמעון? שמעון יושב בביתו בחיק משפחתו, איש אינו רודף אחריו, איש אינו מבקש את נפשו, אפשר לתת לו 'שלישי' ו'שישי' והוא אינו צריך לומר מילה.

כך הוא הדין למעשה, אבל מצד האמת צריך שמעון לדעת, שגם הוא רשלו ופושע, לא פחות מראובן. גם הוא לא נזהר מספיק שהחבית לא תפול לרחוב ותהרוג את אחד העובדים שם, אלא שלקב"ה היה חשבון, למה ראובן פגע ביהודי ושמעון לא פגע. ולכן, למרות שמצד הדין אין כאן גואל דם, ושמעון לא צריך לגלות לעיר מקלט, אבל מצד הלכות תשובה, צריך שמעון לעשות תשובה כמעט כמו ראובן שהרג בפועל, שהרי גם הוא התרשל כמו ראובן, וגם הוא עלול היה להרוג אדם כמותו.

כמו כן, גם במקרה שרק שמעון היה בתמונה, ולא היה כלל לידו יהודי בשם ראובן שהרג אדם בפועל, גם אז חייב שמעון לעשות תשובה חמורה כאילו הרג אדם, שהרי סוף סוף עלולה היתה התנהגותו הרשלנית לגרום לכך. "ברוך ה' שאינני צריך לרוץ לעיר מקלט, אבל מצד הרשלנות שלי, היה ראוי שאשב בעיר מקלט" - כך צריך להרגיש מי שעלול היה להרוג אדם, וה' - השומר עמו ישראל לעד - שמר שלא יהרוג.

חיוב שמירת הנפש

מאי נפקא מינה עבורנו? הנפקא מינה עבורנו היא, שצריך להתחזק מאד בענייני זהירות. אדם נוסע בכביש באופן בלתי זהיר, יכול לגרום לתאונה. אמנם לא תמיד מתרחשת תאונה, אבל אם אדם מצידו נסע באופן בלתי זהיר, הוא צריך אותה כפרה כמו מי שנהג בחוסר זהירות וכן עשה תאונה. ותאונת דרכים זה לא תמיד "שוגג". תאונת דרכים נחשבת הרבה פעמים כ"קרוב למזיד", ובמקרה כזה אפילו עיר מקלט לא תפטור את הנהג הדורס מגואל הדם. גואל הדם יהיה רשאי להרוג את הנהג בכל מקום ובכל זמן, אפילו בתוך עיר המקלט. היום אין לנו בית דין שיפסקו את זה, אבל כך הוא דין התורה. אדם שנוהג בחוסר זהירות בכביש, צריך א"כ לעשות תשובה מרובה, גם אם לא פגע באיש. מצד חומרת העבירה, הרי זה כאילו בצע תאונת דרכים בפועל.

ולא רק המסכן את האחרים צריך לעשות תשובה. גם המסכן את עצמו צריך לעשות תשובה. הרי אדם חייב לשמור גם על נפשו שלו, לא רק על של אחרים. אמנם התוספות אמרו שיותר מוטל על האדם לדאוג שלא יזיק לאחרים משלא יזק בעצמו (ב"ק כג, א תור"ה וליחייב), אבל יתכן שלגבי שמירת הנפש לא נאמר הכלל הזה, רק לגבי נזקי ממון. שכן על ממון עצמו יכול אדם למחול, ולכן הפגיעה בממון הזולת חמורה מן הפגיעה בממוני שלי, שכן על ממוני שלי יכול אני למחול, מה שאין כן על ממונו של הזולת. אבל במה שנוגע לנפשות, אדם אינו רשאי למחול על נפשו. אדם הרי אינו רשאי לחבול בעצמו, וכל שכן שלא להרוג את עצמו. הפסוק הרי אומר: "הֵן פֶּלַח הַנְּפֹשׁוֹת לִי הֵנָּה" (יחזקאל יח, ד), נפש האדם איננה קנינו של שום בן תמותה, לרבות גם לא קנינו העצמי, אלא קנינו של הקב"ה בלבד, כביכול ממונו של הקב"ה, וא"כ אין לך רשות לפגוע ברכושו של הקב"ה ולחבול בעצמך. וא"כ לגבי

רבה יותר על האדם לדאוג לכך שלא יגרום לתוצאה בלתי רצויה, מאשר באיסור שבת? כמדומני שהחילוק הוא פשוט: באיסור מלאכה בשבת, לא אכפת לקב"ה מתוצאת המעשה. לא אכפת לו אם תפוח יתלש היום מן העץ. אכפת לו רק שהדבר לא יעשה ע"י יהודי⁷. ולכן, אם התפוח יתלש בשבת ע"י גוי, או אפילו ע"י יהודי באופן שאין ליחס כ"כ את הפעולה אליו - כגון ע"י "מתעסק" או ע"י "אינו מתכוין", כנ"ל - לא אכפת לקב"ה מזה, ואין צריך כפרה על זה. אבל לגבי רציחה אין זה כך. ברציחה אכפת לקב"ה גם מן התוצאה, לא רק מהמעשה. נפשו של ישראל חביבה לקב"ה, והקב"ה לא רוצה שיהודי ימות, בין אם יהרג ע"י יהודי ח"ו, ובין אם יהרג ע"י גוי, או אפילו שלא בידי אדם כלל. [כגון, יהודי שטובע בים, צריך להצילו למרות שאין כאן שום מעשה רציחה]. ולכן, "מתעסק" ו"אינו מתכוין" המותרים בשבת, אינם יכולים להיות סיבה להיתר ברציחה. וכמו כן נדרשת בזה מן האדם זהירות גדולה הרבה יותר שלא להיות שוגג⁸.

יסוד זה קיים לא רק ברציחה, אלא גם בנזקי ממון⁹. אדם שהכה בגרון, והברזל - או חתיכה מן העץ המתבקע - עפו והזיקו לממון חברו, חייב המזיק לשלם את הנזק. ודאי שלא נפטור אותו מדין "מתעסק" כמו במלאכת שבת. למה? כי גם כאן, כמו ברציחה, ממונו של ישראל חביב לפני הקב"ה, והקב"ה אינו חפץ באיבודו בכל אופן שהוא, ועל כן הפטור של "מתעסק" לא שייך כאן, והמזיק ממון ישראל באופן הנ"ל יהיה חייב. יותר מכך: הרי גם אם ממון חברך היה הולך לאיבוד מעצמו, שלא בגרמתך, כגון: אם היית רואה שנהר עומד לשטוף ולהטביע כבש של חברך, ובידיך היה להזיז את הכבש ולהצילו, חייב היית לעשות כן מדין השבת אבדה (ע"ב"מ לא, א). אין לנהר עבירה אם הוא שוטף כבש של יהודי. אבל התורה לא רוצה שממון של יהודי ילך לאיבוד, ולכן אם יש ביכלתי למנוע את זה - אני חייב למנוע את זה. כל שכן על יהודי! אם תראה יהודי שחיי בסכנה, חובה עליך להשתדל להצילו, למרות שלא אתה זה שהכנסת אותו לסכנה. כי ברציחה ובנזקי ממון אכפת לקב"ה לא רק שאתה לא תעשה את המעשה, אלא שהתוצאה לא תהיה, ולכן גם אם לא אתה הוא זה שמסכן את חברך או את ממונו, עליך להשתדל להצילם, כי אכפת לקב"ה מחיים של יהודי, ואפילו מממון של יהודי. מה שאין כן לגבי השבת, שם אין לקב"ה שום עניין שרוח לא תכבה נר בשבת, או לא תעשה מלאכה אחרת בשבת¹⁰.

גם מי שכמעט הרג - צריך לעשות תשובה

והנה, כל זה הוא במקרה שאדם אכן הרג נפש בשגגה בפועל. ומה הדין לגבי אדם שלא הרג בפועל, רק פשע ולא נזהר, וכמעט הרג נפש בשגגה? למשל: ראובן ושמעון עברו יחד בהורדת חביות מראש הגג. תוך כדי עבודתם פטפטו וצחקו, ולא נזהרו מספיק שהחביות לא תפולנה מידם אל הרחוב. ואכן, מידו של כל אחד מהם נפלה החבית לארץ. החבית של ראובן נפלה על ראשו של אחד העובדים ברחוב והרגה אותו, והחבית של שמעון שנפלה אף היא לרחוב, לא פגעה באיש, ולא גרמה לשום נזק. מה יקרה עכשיו? ראובן צריך לגלות לעיר מקלט, הוא בסכנת נפשות מגואל הדם,

לכיוון אחר, וברור שבאופן זה הוא יהרג עם מכוניתו - הוא חייב לעשות כן. "יהרג ואל יעבור". אסור לו להרוג יהודי אחר בכל אופן שהוא, אפילו כשיצטרך לההרג בעצמו. גם עון עבודה זרה צריך לתקן. מה שייך אצלנו עבודה זרה? אמנם יש יהודים שנשלים ח"ו בעבודה זרה, מסיון וכדו', אבל גם יהודים שלא נשלים בעבודה זרה, ה"כוחי ועוצם ידי" הוא גם סוג של עבודה זרה אצלנו. צריך להזהר ולהתרחק ממחשבות של "כוחי ועוצם ידי", לדעת שהכל בידי שמים. גלוי עריות בודאי שיש להזהר, וגם מקירבה לעריות. וכן שנאת חנם צריך לתקן, שחורבן בית שני היה בגלל שנאת חנם.

"מרבח תורה - מרבח חיים"

יחד עם הזהירות וההתרחקות משפיכות דמים שדברנו, יש גם דרך לעשות את ההפך משפיכות דמים, דהיינו - להרבות חיים בעולם! כיצד מרבחים חיים בעולם? - אומרים חז"ל: "מרבח תורה - מרבח חיים"¹² (אבות פ"ב מ"ז). אם לומדים תורה ומקיימים מצוות, אנו מזכים בזה את כל העולם כולו, ומביאים חיים לעולם. מונעים תאוונות דרכים, מונעים פיגועים, וכל מיני מרעין בישין¹³. הברירה אפוא בידנו, להרבות במצוות ובמעשים טובים, ובמיוחד בימים אלה, לתקן את המכשולות שהביאו לחורבן המקדש, ולדאוג לחיים ארוכים של יהודים, ע"י שנרבה בתורה.

נתחזק אפוא בימים אלה בלימוד התורה, הגם שהימים הם ימי סוף הזמן, בכל זאת צריך להתחזק בלימוד התורה, וכן באהבה בין אדם לחברו, לתקן את שנאת החנם שהחריבה את הבית השני, ומביאה גם לשפיכות דמים שהחריבה את הבית הראשון. נתחזק אפוא באהבה בין אדם לחברו, ובזכות זה הקב"ה ישמור את נפשותינו מכל רע, נראה שוב את המקדש עומד על מכוננו, וצום החמישי יהיה לששון ולשמחה במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי שטחיות הכנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

נפשות, ההיזק לאחרים וההיזק לעצמו אסורים באותה מידה. וכפי שאמרנו, "לא התכוונתי", "לא שמתי לב" - זה לא תירוץ. בחילול שבת זה תירוץ, בשאר עבירות בתורה זה תירוץ, אבל ברציחה זה לא תירוץ. לא ברציחת אחרים, ולא ברציחת עצמו. כאן התורה חייבה על ה"מתעסק", חייבה על ה"אינו מתכוון", כאן לא יעזור התירוץ הזה.

בבין המצרים - לתקן את העבירות שגרמו לחורבן

בימי בין המצרים אנו צריכים לעשות תשובה על עבירות שבגללן בא החורבן. אחת העבירות שבגללן בא החורבן, היא שפיכות דמים. בית שני נחרב בגלל שנאת חנם (יומא ט, ב) המביאה לשפיכת דמים, וגם בית ראשון נחרב בגלל עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים (שם), ונהרי גם על החורבן הראשון אנו מתאבלים היום, וגם את העברות שהביאו לחורבן הראשון צריכים עוד לתקן¹¹. אם כן, זה זמן להתעורר לתקן את הענין הזה, להתרחק משפיכות דמים עד הקצה האחרון. התורה הרי הקפידה מאד על איבוד נפש מישראל. אנו בנינים לה' אלקינו, וכל אב הרי מרחם על בנו, לא רוצה שבניו ימותו מכל סבה שהיא. "אַתָּם עַדִּי נָאֵם ה'" (ישעיהו מג, י). כל אחד מעם ישראל הוא עד לקיום בורא לעולם. ממילא, כביכול הקב"ה לא רוצה לאבד את העדים שלו, לכן צריך להרבות בזהירות. נהגים צריכים להזהר מאד שלא לפגוע ח"ו במישהו.

אינני נכנס לשאלה, האם דינא דמלכותא דינא בא"י או לא, אבל בנוגע לחוקי התנועה והבטיחות ודאי צריך לשמור על דינא דמלכותא, עם כל החומרות, יותר מהשו"ע, שהרי חמירא סכנתא מאיסורא (חולין י, א). לא לסמוך על שום קולא, כגון, שפעם כבר עשיתי כך, ולא קרה לי שום דבר. זו אינה טענה, שאלף פעם כבר עברתי באור אדום ולא קרה לי שום דבר. צריך לשמור על הנפש. על שבת כתוב, "וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת", ולעומת זאת, על הנפש כתוב, "וְנִשְׁמַרְתֶּם מֵאֵד לְנַפְשֵׁיכֶם" (דברים ד, טו). לא מספיק שמירה סתם, צריך שמירה מאד. כמה שחוקי התנועה מחמירים, צריך להחמיר עוד יותר, להזהר מאד שלא לפגוע בשום אדם, וגם לא ברכוש. לפעמים אדם חייב אפילו לאבד עצמו לדעת ולא להיזק לאחרים. למשל, נהג שרואה שמכוניתו תפגע במישהו ואין לו אפשרות למנוע את הפגיעה אלא ע"י הטיית המכונית

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [מאמרו של הרב בענין זה פורסם בכתב העת "ירושטנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' ק"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר בפרשת מסעי לדעת הרב שליט"א: "וַיִּחַזְקוּ עַל הַיַּרְדֵּן" (במדבר לג, מט) ⇔ "בְּעַרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יָחֳזוּ" (שם לו, יג).

קשר נוסף: "אַלֶּה מִסְעֵי" (שם לג, א), "מוֹנֵה כָּל הַמַּסְעוֹת" (רש"י) ⇔ "וַתִּהְיֶינָה מִחֲלָה תִרְצָה" וכו' (שם לו, יא) "מִנְאֵן לְפִי גִדּוּלְתָן" (רש"י).

2. לפ"ז אפשר להסביר את ההבדלים בין פרשת ערי מקלט שבפרשתנו, לפרשת ערי מקלט שבפרשת שופטים (דברים יט, א-ג). בפרשת שופטים נראה שכוונת התורה להתמקד בעיקר בצד הצלה שיש בעיר המקלט, ולכן רק שם נכתבה מצות הכנת הדרך אל עיר המקלט: "תִּכְנֶן לְךָ הַדֶּרֶךְ" (דברים יט, ג) - "מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים" (רש"י), "וכן אין מניחין בדרך לא תל ולא גיא ולא נהר... כדי שלא לעכב את הבורח לשם" (רמב"ם פ"ח מהל' רוצח ושמירת הנפש ה"ה); "וְיִשְׁלַחְתָּ אֶת גְּבוּל אֶרְצְךָ" (דברים שם) - "שיאה מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה, וכן משניה לשלישית, וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל" (רש"י), (כדי לצמצם עד כמה שניתן את המרחק שצריך הרוצח לעבור עד שיגיע לעיר המקלט), שכל זה נוגע רק לענין הצלה שבעיר המקלט, ולא נוגע כלל לענין הכפרה.

ואולם, בפרשת ערי מקלט שבפרשתנו נראה שכוונת התורה להתמקד בעיקר בצד הכפרה שיש בעיר המקלט. ולכן, הגם שעצם הענין שיש בעיר המקלט משום הצלה לרוצח נזכר גם בפרשתנו, ואולם כל פרטי הדינים הנ"ל הנוגעים להצלת הרוצח לא נזכרים כאן, ומאידך נזכר כאן מה שלא נזכר שם, שעל הרוצח לשבת בעיר המקלט "עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל" (במדבר לה, כה), שזו עיקר כפרתו של הרוצח (ע"י כאן למעלה), וכן רק בפרשתנו נאמר "וְלֹא תִקְחוּ כֶּפֶר לְנוֹס אֶל

- עיר מקלטו לשוב לשבת פָּאָרֶץ עַד מוֹת הַכֹּהֵן" (שם, לב), שהוא איסור לקחת כופר מן ההורג בשגגה כדי לפטרו מן הגלות (רש"י שם, וסהמ"צ לרמב"ם ל"ת רצ"ו), שזה נוגע רק לצד הכפרה שבגלות, ומבהירה בזה התורה שא"א לכפר על הרוצח ע"י נתינת כופר ממון, אלא רק ע"י גלות ממש. אבל לענין ההצלה מגואל הדם - מסתבר שאין שום איסור לרוצח לתת ממון לגואל הדם כדי שלא ייהרגו, כשם שמסתבר שמותר לו לשכנעו בדברים שלא ייהרגו.
3. וב"ערוך לנר" ביאר, דעיקר הכפרה היא במיתת הכהן הגדול, והיא המכפרת לרוצח כפרה מוחלטת, והגלות לא באה אלא כדי להגן על הרוצח מן היסורים באופן זמני, עד שימות הכה"ג, ולעולם אין בה כדי לכפר בפני עצמה. והוי כאשם תלוי למי שנסתפק לו אם עבר על שגגת כרת, דמבואר בגמרא שהאשם אינו מכפר עליו כפרה גמורה, אלא רק מגן עליו מן היסורים עד שינדע לו בודאות שחטא, ואז יביא חטאת שתכפר לו כפרה גמורה (כריתות כה, א).
4. ובאופן שאין לרוצח צורך בהצלה מגואל הדם, וכגון שגואל הדם הוא אוהבו וקרובו של הרוצח, ובודאי לא ייהרגו - נחלקו האחרונים אם עדין חייב הרוצח לגלות לעיר המקלט משום עונש וכפרה, או לא. לדעת המהרש"א - אינו גולה (מהרש"א בחי' אגדות מכות י, ב ד"ה אחד הרג). אבל כמה אחרונים הקשו עליו וחלקו עליו בזה, וכתבו שגולה (ערו"ג"נ שם, "כלי חמדה" מסעי אות ג', ועוד). וכן מצינו ברוצח שנגמר דינו לגלות ומת, דמוליקין עצמותיו לעיר המקלט (מכות יא, ב), ומוכח דאיכא משום כפרה אף כשלא צריך להצלה. וכן אם חזר הרוצח והרג בשגגה בעיר המקלט - גולה משכונה לשכונה (שם יב, ב). הרי שאין כאן צורך בהצלה, שהרי נמצא כבר בעיר מקלט, ואעפ"כ צריך לגלות עוד, משום כפרה.
- וכן מבואר ברמב"ן, שמה שהזהירה התורה שלא לקחת כופר מן הרוצח בשגגה כדי להקדים את "שחרורו" מעיר המקלט - "וְלֹא תִקְחוּ כֶּסֶף לְנוֹס אֶל עִיר מִקְלָטוֹ לְשׁוֹב לְשֶׁבֶת פְּאָרֶץ" (במדבר לה, לב) - ולא הזהירה על תחילת הגלות, שלא לקחת ממנו כופר כדי שלא יגלה כלל, זהו מפני "שכל הורג נפש בשגגה, מתחלה יפחד מגואל הדם שלא ימיתוהו בחוס לבבו, או שיחשוד אותו במזיד, ולא ידבר בכופר שלא ינוס שם. אבל אחרי נוסו ידבר בכופר, שישבו אל ארצו ולא יתעכב שם כל ימי הכהן" (רמב"ן שם). הרי שהרוצח חייב להשאר בגלותו גם אחרי שכבר פג החשש מפני גואל הדם. והיינו, משום כפרה.
5. וזה מדה כנגד מדה, כנגד המיתה שגרם לנרצח.
6. האחרונים יישבו בכמה אופנים, למה אין הרוצח יוצא מעיר מקלטו אפי' בשביל פקוח נפש, והרי אין לך דבר העומד בפני פקוח נפש. ואכמ"ל. [נורק נזכיר בקצרה שני תירוצים מעניינים שכתב בעל "ערוך השלחן": "יש לומר, כיון דאם יצא הותר דמו - א"א לומר לו שיתיר דמו בשביל אחרים. ועוד, כיון שנתגלגלה על ידו הריגת נפש - רחוק הוא שיתגלגל זכות על ידו" (ערוה"ש סי' תכ"ה סעי' נ"ז). וע"ש שהסתפק, האם כוונת המשנה היא שאסור לרוצח לצאת מעיר המקלט בשביל הצלת כלל ישראל, או שרק אי אפשר לחייב אותו בזה, אך אם ירצה - יוכל לצאת. ונטה לומר שאם רוצה יוצא. אך לדינא נשאר בזה בצ"ע].
7. וזהו בין אם נגדיר את איסור עשיית מלאכה בשבת כאיסור גברא, ובין אם נגדירו כאיסור חפצא (ע"י "אתון דאורייתא" כלל י'). דגם אם הוא איסור חפצא, היינו שהמעשה הוא מעשה מתועב, אפי' אם נעשה ע"י נכרי (ע"ש), אבל אם נעשתה המלאכה שלא ע"י אדם - על זה ודאי שאין לקב"ה קפידא מצד התוצאה. והראיה הפשוטה לזה היא, שהרי מותר להתחיל מלאכה בערב שבת והיא נגמרת מאליה בשבת, כגון להניח קדירה מערב שבת על גבי האש, והיא הולכת ומתבשלת בשבת.
8. ומ"מ ביארו האחרונים, דחלוק יסוד החיוב בין רציחה במזיד לרציחה בשוגג. דבמזיד, החיוב (מיתה) הוא על התוצאה, שהרג את הנפש, ובשוגג החיוב (גלות) הוא על המעשה שהביא לתוצאה, ולא על התוצאה עצמה. וטעם החילוק, שהרי המזיד עשה את המעשה מרצונו, וכוונתו היתה להביא ולגרום לתוצאה המבוקשת, ולכן על כך הוא נידון - על התוצאה. משא"כ השוגג, הרי לא התכוין לתוצאה ולא רצה בה, ולכן אין לדון אותו כ"כ על התוצאה, רק על המעשה, שפשע ולא נזהר, ומחמת כן נגרמה התוצאה.
- ומטעם זה מצינו, שהחובל בחבירו ולא מת מיד - אינו גולה על ידו, דחיישין שמא הרוח בלבולו, או שהנחבל עצמו קירב את מיתתו מחמת שפירסם (גיטין ע, ב). וכתבו התוס' (שם), שדווקא לענין גלות חיישין להני טעמי, אבל במזיד - לעולם חייב. והטעם, ביאר בתוס' הרא"ש, כיון שלגבי גלות כתיב וַיִּפְּלֵ עֲלָיו וַיָּמָת" (במדבר לה, כג), דמשמע שמה שהפיל עליו גרם לו המיתה, ולא דבר אחר, משא"כ במזיד חייב בכל גוונא, גם כשמעורב במיתה כח אחר. וביארו האחרונים עומק הסברא בזה ע"פ היסוד הנ"ל, דבמזיד הרי הוא חייב על התוצאה, ולכן כל שהתוצאה מתייחסת אליו ונקראת על שמו - הרי זה חייב. וכדי לייחס את התוצאה אליו, א"צ שתבוא לגמרי מחמת מעשיו, וגם אם לא באה רק מחמת מעשיו, מ"מ כיון שרצה בה וחפץ בה ופעל בכוונה כדי להשיגה - הרי היא קרויה על שמו, ומתייחסת אליו, וממילא הרי הוא חייב עליה. משא"כ בשוגג, הרי אינו נידון על התוצאה, (מהטעם שנתבאר), אלא רק על המעשה שהביא לתוצאה. ולכן, כל שלא נעשה המעשה לגמרי על ידו, אלא כח אחר היה מעורב בו - הרי זה פטור, ואינו גולה, שהרי אין כאן מעשה שלם לחייבו עליו.
- וכן מצינו בשליח ב"ד המכה את המחוייב מלקות, וטעה הדיין במנין המלקות, והכה השליח את המחוייב מכה יתירה ומת תחת ידו, דהשליח ב"ד חייב גלות (ב"ק לב, ב). והקשה הקצוה"ח (סי' שמ"ח סק"ד), לשיטת התוס' (ב"ק עט, א ד"ה נתנו) דבשוגג יש שליח לדבר עבירה, מדוע השליח ב"ד גולה ולא הדיין, הלא יש לחייב גלות את המשלח שהוא הדיין. ותירצו האחרונים ע"פ היסוד הנ"ל, דדוקא ברציחה במזיד - אילו היה שליח לדבר עבירה גם במזיד - היה שייך לחייב את המשלח מיתה, כיון שבמזיד החיוב הוא על התוצאה, והרי יש כאן תוצאה של רציחה. ואולם ברציחה בשוגג החיוב אינו על התוצאה אלא על המעשה, וא"כ א"א לחייב את המשלח גלות, דסו"ס אין כאן מעשה בידיים ממש, אלא רק שליחות. ויש עוד נפ"מ שכתבו האחרונים על פי יסוד זה, אך אכמ"ל.
9. וכן בעניינים אחרים בתורה (ע"י "קובץ שעורים" פסחים אות ק"ז).
10. ובלשונו של החזון אי"ש: "במזיק שנאו לפני המקום הנזק, ובשבת שנאו לפני המקום טורח האדם במלאכת חול" (חזו"א או"ח סי' ל"ו סק"א ד"ה החורש).
11. כמבואר בראשונים, שחורבן בית ראשון וגלות בבל לא תיקנו ולא כיפרו לגמרי את העוונות שהביאו לחורבן זה, והחורבן השני אינו אלא המשכּם של החורבן הראשון וגלות בבל, ולא חורבן "חדש" בפני עצמו. ע"י רמב"ן ב"ספר הגאולה" שער ג' (כתבי הרמב"ן הוצ' מוסד הרב קוק, ח"א עמ' רפ"א), וחי' הריטב"א (ר"ה יח, ב ד"ה ופרקינן) שכתב, "לפי שיודעים היו סוסף בית שני זה ליחבר, ושיהא גלות זה שאנו בו, ובנין בית שני לא חשיב להו כולי האי דלהוי נגדר הפרץ הראשון". ומסתבר, שזהו מפני שהבינו שעוד לא נתקן עוונם ולא נתכפר לגמרי.
12. וכידוע, "שכל חיותם וקיומם של העולמות כולם, הוא רק ע"י התורה הקדושה כשישראל עוסקין בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו" (נפש החיים" שער א' פט"ז בהגה"ה).
13. וכתב הג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל (ב"קובץ מאמרים" עמ' מ"ב), דמטעם זה מנה התנא בתחילת מס' פאה את מצנת תלמוד תורה יחד עם שאר מצוות שבין אדם לחברו (כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחבירו), כי "אין לך טוב ומטיב לבריות יותר מזה" שלומד תורה ומביא חיים וברכה לעולם, כמבואר ב"נפש החיים" (שער ד' פ"ד), שבשעה שאדם עוסק בתורה, "גם העולמות והבריות כולם הם אז בחדוותא יתירתא, ונהיירין מזיו האור העליון השופע עליהם ממקום שורש עליון של התורה... ואז משתלשל ונמשך שפעת אור וברכה ממקור שרשה העליון על כל העולמות, וגם הארץ האירה מכבודה ומתברכת, ומביא הרבה טובה ושפעת ברכה לעולם", ע"ש.